

Hrvatska između slobode i jugoslavenstva, Zbornik radova, urednici Tomislav Jonjić i Zlatko Matijević, Zajednica udruga hrvatskih vojnih invalida Domovinskog rata grada Zagreb, Naklada Trpimir, Zagreb, 2009., 445 str.

U Zagrebu je u povodu osamdesete obljetnice proglašenja šestosiječanjske diktature (1929.—2009.) u organizaciji *Zajednice udruga hrvatskih vojnih invalida Domovinskog rata Grada Zagreba* 8. i 9. siječnja 2009. održan znanstveni skup *Hrvatska između slobode i jugoslavenstva*. U uredničkoj napomeni vrlo brzo objavljenoga i dobro uređenog Zbornika radova sa skupa s razlogom stoji da su radovi zbog većeg broja novih i nepoznatih podataka i spoznaja te ponuđenih tumačenja »vrijedan doprinos našem poznavanju sukoba hrvatske nacionalne misli i jugoslavenske ideologije u razdoblju između 1918. i 1945. godine«. Budući da ni znanstveni skup ni Zbornik nisu mogli obuhvatiti sve aspekte toga sukoba, zamisao je priređivača i organizacijskog odbora bila da se težište stavi na međuratno razdoblje s razumljivim određenim izlaskom iz toga vremenskog okvira i na ratno te poratno doba čime se znatno dopunjuje međuratna slika. U uredničkoj pripomeni stoji da je jugoslavenska ideologija, u različitim oblicima, imala svoje pristaše i u hrvatskim političkim, crkvenim i društvenim elitama koje su zato i služile kao važna legitimacija za stvaranje i održanje jugoslavenske države koje »nikad nije bilo moguće bez institucionalizirane neslobode i organiziranog nasilja«. Neovisno o tome, ističe se i da jugoslavenska misao nije nikada dokraja nadjačala njezin antipod, hrvatsku nacionalnu misao, u podlozi koje je stajala težnja za ostvarenjem istinski neovisne hrvatske države izvan jugoslavenskih državnih okvira.

U Zborniku je objavljeno osamnaest priloga koji uglavnom slijede kronološki povijesni razvitak. U radu Zlatka Matijevića, svojevrsnom uvodu u problematiku skupa, »Sirenski zov Balkana. Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu (1918./1919.)« autor je na temelju arhivskog gradiva i znanstvene i publicističke literature podrobno rekonstruirao nastanak, djelovanje i nestanak Narodnog vijeća SHS u Zagrebu u mjesecima sloma Austro-Ugarske Monarhije i stvaranja Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca. Matijević kao glavnu značajku ističe »hotimičnu privremenost« Narodnog vijeća i Države Slovenaca, Hrvata i Srba u osnovi koje je bila namjera žurnog sjedinjenja s kraljevinama Srbijom i Crnom Gorom u novu jugoslavensku državu.

Vrijedan odmak od isključivo političko-stranačke perspektive predstavlja rad Marka Samardžije »Hrvatska pravopisna problematika od ujedinjenja do Banovine Hrvatske (1918.—1939.)«. Autor zamisao o hrvatsko-srpskoj jezičnoj nivelaciji vidi u državno-jezičnoj politici Kraljevine SHS / Kralje-

vine Jugoslavije. Ključan politički potez u tom smjeru bio je pokušaj izjednačavanja dviju službenih (fonološki koncipiranih) pravopisnih tradicija. S tim je ciljem 1926. utemeljeno i odgovarajuće državno povjerenstvo, u koje su ušli vodeći filolozi. U radu se prikazuju djelatnost i zaključci povjerenstva, te među hrvatskim kulturnim elitama prevladavajuće stajalište da je »zajednički« pravopis jedan od plodova šestosiječanjske diktature.

Korisna dopuna Samardžijina rada članak je Mate Artukovića »Stanje jezika u službenim školskim dokumentima u Kraljevstvu / Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca / Kraljevini Jugoslaviji«. Autor je raščlambom jezika u temeljnim školskim dokumentima prikazao jezično stanje i zaključio da se srpska nacionalna misao, neovisno o objavljenoj koncepciji jugoslavenstva i »narodnog jedinstva« uspješnije širila putem jezika nego političkim ili gospodarskim djelovanjem državnog aparata.

U radu Ivana J. Boškovića prikazuje se djelovanje ORJUNE (Organizacija jugoslavenskih nacionalista) kao nositeljice programa integralnoga jugoslavenskog nacionalizma prije šestosiječanjske diktature. Autor donosi značajke njezina programa i oblike djelovanja koji su obilježeni, među ostalim, primjenom nasilja protiv različitih protivnika programa integralnoga jugoslavenskog nacionalizma.

Josip Jurčević u radu »Uzroci, okolnosti i posljedice šestosiječanjske diktature« iznosi sintetski prikaz uzroka koji su prouzročili državnu krizu u Kraljevini SHS, koja je bila povod za uvođenje kraljeve diktatorske vlasti. Autor zaključuje da diktatorski režim nije učinio stvarni zaokret u odnosu na prijašnje razdoblje, nego je nastavio provoditi srpske nacionalne ciljeve iza jugoslavenske nacionalne i državne fasade. Jurčević posebnu pozornost posvećuje odnosu hrvat-

skih političkih i kulturnih elita prema jugoslavenskoj misli i nacionalnoj ideologiji.

O uvođenju diktature govori i Ljubomir Antić u tekstu »Prve reakcije u Hrvatskoj na zavođenje diktature kralja Aleksandra«. Autor ističe da je dio hrvatskih političkih elita bio spreman prihvatiti diktaturu kao privremen oblik vladanja kojim bi se ubrzalo rješenje hrvatskoga nacionalnog problema u sklopu jugoslavenske države.

Jure Krišto u radu »Katolička crkvena hijerarhija i društva tijekom diktature kralja Aleksandra I. Karađorđevića« na temelju obavijesti iz tiska i novije literature obrađuje reakciju katoličke crkvene hijerarhije i katoličkih društava na pojave koje su ocjenjivane protukatoličkima, a potencirane su nakon uvođenja diktature. Iako su katolička crkvena hijerarhija i svjetovne katoličke elite podržale uspostavu jugoslavenske države, ideološki rascjepi između katoličkih krugova i liberalno-protukatolički usmjerenih nositelja diktature i koncepta jugoslavenskog nacionalizma izazvali su sukobljavanje sa službenom državnom politikom. Time je začeta politička emancipacija dijela hrvatskih katoličkih krugova od jugoslavenstva i okretanje prema hrvatskom nacionalizmu.

U radu Tomislava Jonjića »Proces Hranić—Soldin. Prilog poznavanju postanka Ustaškog pokreta« na temelju literature i neobjavljenog gradiva raščlanjuje se suđenje pravaškoj skupini posvećenoj borbi protiv diktature i revolucionarnim sredstvima. Ta je skupina djelovala po nalogu Ante Pavelića, a u njezinu okrilju nastaje »definirana ideološko-politička, organizacijski jasno strukturirana jezgra pokreta koji će naknadno dobiti ustaško ime«.

U radu Stjepana Matkovića »Šestosiječanjska diktatura u dijelu suvremene historiografije« iznosi se pregled novijih historioografskih postignuća u obradi te problematike. Autor uočava interpretativne razlike u

hrvatskoj i srpskoj historiografiji o samoj naravi diktature, ali i njezinim dosezima.

Ivan Gabelica u prilogu »Pravno-politički kontekst nastanka Banovine Hrvatske« raščlanjuje glavne tendencije u političkom životu od 1928. do 1939. te ocjenjuje da se vodstvo Hrvatske seljačke stranke, u skladu s programom i tradicijom, priklonilo rješenju hrvatskog pitanja unutar jugoslavenskoga državnog okvira. Ta je politika, u kontekstu međunarodno-političkih odnosa, urodila stvaranjem Banovine Hrvatske (1939.). Gabelica utemeljeno zaključuje da je Banovina Hrvatska bila ustavnopravni provizorij s neizvjesnom pravnom i političkom budućnošću.

Na Gabeličin se tekst nadovezuje rad Krešimira Regana »Djelovanje Srpske pravoslavne crkve na području Banovine Hrvatske«. Autor je prikazao ulogu utjecajne Srpske pravoslavne crkve unutar koje su djelovali i protivnici sporazuma o uspostavi Banovine Hrvatske zaključenog između Vladka Mačeka i kneza-namjesnika Pavla Karadorđevića.

Dubravko Jelčić u radu »Matica hrvatska 1918.—1945.« prikazuje ulogu te vodeće hrvatske kulturne ustanove, koja nije ostala izvan političko-nacionalnih previranja. Razdoblje diktature, a kasnije i obnove političko-stranačkog života, podudarilo se s djelovanjem predsjednika Matice hrvatske Filipa Lukasa, koji je tu ustanovu pretvorio u važno žarište hrvatske nacionalne misli suprotstavljene jugoslavenstvu. Lukasova formulacija hrvatskoga nacionalizma, neopterećenog stranačkim okvirima, dovela je Maticu u sukob s jugoslavenskim reformizmom vodstva Hrvatske seljačke stranke koje je upravo u doba Banovine Hrvatske u Maticu uvelo komesarijat.

Odmak od razdoblja Kraljevine Jugoslavije predstavlja rad Nikice Barića »Napori vlasti Nezavisne Države Hrvatske za povratak Hrvata iz talijanskih logora i zatvora u

domovinu nakon kapitulacije Kraljevine Italije u rujnu 1943. godine«. Barić na temelju fragmentarnih arhivskih izvora prikazuje kako su vlasti NDH nakon kapitulacije Kraljevine Italije pokrenule širu humanitarnu akciju kako bi se u domovinu vratili svi zatočeni Hrvati neovisno o političko-nacionalnom i ideološkom uvjerenju. Autor je dokazao da vlasti NDH ni prije rujna 1943. nisu bile ravnodušne prema položaju Hrvata koji su u sklopu represivnih mjera talijanskih vlasti i vojske odvođeni u logore i zatvore. Zato su prema svim povratnicima načelno imale dobronamjerno stajalište, čak i kada je postojala sumnja u njihovu političku lojalnost.

U ratnu problematiku ulazi i rad Anđelka Mijatovića »Operativno povlačenje oružanih snaga i pučanstva Nezavisne Države Hrvatske prema Austriji u svibnju 1945.« Autor prikazuje opće prilike uoči povlačenja, pokušaje vodstva NDH da se izbjegne državni slom, stanje Hrvatskih oružanih snaga te tijekom povlačenja prema austrijskoj granici s ciljem predaje anglo-američkim snagama.

Blok poratnih tema otvara rad Vladimira Geigera »Josip Broz Tito i Bleiburg« u kojem na temelju arhivskog gradiva, tiska i literature problematizira Titovu odgovornost za masovne likvidacije ratnih zarobljenika u svibnju 1945. godine. Titovu odgovornost autor prosuđuje na temelju činjenice da je Tito bio neprijeporno prvak i arhitekt svih ključnih odluka jugoslavenskih komunista i Jugoslavenske armije.

U radu Mate Rupića »Partizanski logori u Hrvatskoj 1944.—1946.«, na temelju oskudno sačuvanog arhivskog gradiva i izjava preživjelih zarobljenika, rekonstruiran je nastanak, broj i djelovanje komunističkih logora u Hrvatskoj uoči kraja rata i u neposrednom poraću.

Ante Birin u radu »Ustaštvo i Nezavisna Država Hrvatska između znanstvenih istra-

živanja i političkih odrednica» iznosi ocjenu da su ključne odrednice jugoslavenske historiografije o ustaštvu i NDH u znatnoj mjeri, neovisno o njihovoj (ne)utemeljenosti, opstale i nakon 1990. u različitim tumačenjima dijela suvremene hrvatske historiografije. Birin konkretnim primjerima ukazuje na političko-ideološka tumačenja koja se pokušavaju nametnuti kao historiografski nepristrana, čime se historiografija i dalje pokušava koristiti kao sredstvo političke promidžbe i nametanja određenih ideoloških obrazaca.

Završni prilog u Zborniku rad je Miroslava Akmadže »Politika komunističkog režima u Jugoslaviji prema Katoličkoj crkvi (1945.—1948.)«. Autor ističe da je to razdoblje sustavnog progona Katoličke crkve, posebice u slučaju pokretanja postupka i osude zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca. Osim toga, u radu se na temelju dostupnih izvora i literature objašnjava problematika crkveno-državnih odnosa u Hrvatskoj (i Jugoslaviji) u prvim poratnim godinama.

Zaključno, može se reći da je Zbornik radova *Hrvatska između slobode i jugoslovenstva* vrijedan doprinos poznavanju hrvatskih političkih, društvenih i kulturnih prilika od 1929. do 1945. te da će biti nezaobilazan dio literature ne samo za širi krug zainteresiranog čitateljstva, nego i za profesionalne povjesničare.

- Zlatko HASANBEGOVIĆ

Samir OSMANČEVIĆ, *Oswald Spengler. Filozofijska biografija*, Alinea, Zagreb, 2009., 136 str.

Oswald Spengler (1880.—1936.) nikad nije postao dio kanona ni filozofa povijesti, ni filozofa kulture, pa čak niti kanona pesimista. Interes za njega je doduše umjeren, ali postojan. O tome nam svjedoči i simpozij pod nazivom *Tektonika sustava: nova čitanja Oswalda Spenglera*, održan na Sveučilištu u Leuvenu u prosincu 2009. godine. Spenglerovo djelo ostalo je privlačno, prije svega mladima. Njegova *Propast Zapada* I.-II. (Beč, 1918. — München, 1922.) kulturna je knjiga. Dokaz su tome i milijunske naklade. Iako Spengler nije dio kanona, tragove njegovih ideja možemo naći u mnogim priznatim filozofskim i znanstvenim radovima.

Propast, koja je zamišljena kao filozofija svjetske povijesti, dovela je akademske krugove, posebno historičare, u nepriliku: previše metafizička, previše dogmatska, previše ekstremna. Posljedica je toga bila da je nad Spenglerom izrečena konačna neumoljiva osuda, pa se može postaviti pitanje: zašto se još uopće baviti njegovim djelom?

Knjiga Samira Osmančevića* pojavljuje su u trenutku kada se čini da je sazrelo vrijeme da se vladajuća ocjena o Spengleru preispita. Autor stavlja naglasak na njegova kasnija djela, ponajprije zato što je *Propast Zapada* općenito poznatija. Korijeni stereotipa i zabluda upravo su najčešći u razdoblju nakon *Propasti*, u političkim spisima i u Spenglerovu aktivizmu. Stoga je dobrodošla knjiga čija je glavna zadaća osloboditi nas predrasuda, a ne samo informirati. Au-

* Rođen u Prijedoru 1967. Studirao u Banja Luci, Sarajevu i Grazu. Doktorat iz filozofije postigao je na gradskom Sveučilištu s tezom *Oswald Spengler und das Ende der Geschichte*, koja je pod istim naslovom objavljena 2007. u Beču.